

környéke földrajzával címmel a III. osztály számára (Bánffyhunad, 1884) és Boga K.–Szentgyörgyi L.: *Földrajzkönyvet* a IV–V. osztályos tanulóknak. (Bp., 1889).

A kalotaszegi tanítók részt vettek a vidék néprajzának népszerűsítésében, elindították a körösfői fadaragás háziiparrá fejlesztését, a kalotaszegi motívumkincset felhasználták a rajtanításban, összegyűjtötték a vidék helyneveit, népköltészeti anyagát. Pentsy József és Szentgyörgyi Lajos lerajzolták a varrottasok mintáit, mely 1888-ban Bánffyhunadon nyomtatásban is megjelent *Kalotaszegi Varrottas Album* címmel. Czuczsa János kalotaszentkirályi tanító Jankó Jánossal, kora neves etnográfusával járta a falvakat. Jankó közös gyűjtőútjaik eredményeként írta *Kalotaszeg magyar népe* (Bp., 1892) című úttörő munkáját, mely mellékletként közölte Czuczsa ma már nyelvtörténeti jelentőségű tanulmányát a kalotaszegi nyelvjárásról. Bene Lajos magyarbikali és hunyadi tanító néprajzi gyűjtései, meséi önálló kötetben jelentek meg *Kalotaszegi népmesék* címmel (Bp. I–III. kötet). Bene szerkesztette 1906 és 1908 között a *Kalotaszegi Lapot*.

A XIX. század második felében Kalotaszeg népoktatásában jelentős változások történtek. A felekezeti iskolák helyét fokozatosan átvette a polgári átalakulás igényeinek megfelelő állami népiskola, mind jelentősebb szerephez jutottak a mai értelemben vett tantárgyak, az anyanyelv, a számtan, a természettudományok és Magyarország történetének tanítása. Megjelentek az első, valóban korszerű népiskolai tankönyvek.

Az általános tankötelezettség kinyilvánítása – mely a korabeli társadalom körülményei között megvalósíthatatlan volt ugyan –, lendületet adott a népoktatás fejlődésének.

A XIX. század második felében kialakult iskolarendszer már része volt a korszerű általános népoktatásnak.

Sebestyén Kálmán

A századik első világháborús emlékmű avatása Körösladányban

A video képernyőjét nézzük. A lovas felvonulás után Körösladány főjegyzője, Sebők Ferenc fogadja József főherceget, majd a királyi fenség megtekinti a vitézek és a leventék díszszázadát. Innen hintóval az ünnepség színhelyére, a mai Petőfi térre hajtanak. Egy magyar ruhába öltözött fiatal lány virágot nyújt át a magas rangú vendégnek. Ezt követően Kiss László főszolgabíró felkéri a királyi fenséget az ország századik első világháborús emlékművének leleplezésére. „Hulljon a lepel!” – szól József főherceg, és a hősi szoborról a cserkészek lerántják a fehér vásznat. Elsőnek Ófensége helyezi el koszorúját. A leleplezés alkalmából dr. Daimel Sándor, Békés vármegye alispánja üdvözli a vendéget, majd emlékként átnyújtja neki a szobor kicsinyített mását. Ünnepi beszédet dr. Temesváry Imre országgyűlési képviselő tart. Végül ki-ki elhelyezi a saját koszorúját, az iskolás gyerekek és a hadiárvaik egy-egy szál virágot tesznek az emlékmű tövébe. Az ünnepségen szemmel láthatóan részt vesz az egész falu.

Ennyit láthatunk a körösladányi művelődési házban a háromperces némafilm videomásolatán. A kazettát Merán János, a falu egykori grófi családjának a tagja a közelmúltban Bécsből hozta haza. Ő így idézi fel a régi filmhíradórészlet történetét:

– Annak idején a helyi moziban gyakran levetítették. A mozigépész, Horváth Gyula, 1948- vagy 1949-ben – mivel ott kapott állást – Debrecenbe költözött, és a szalagot magával vitte. Mindegyik találkozásunk alkalmával át akarta adni, de én egy esetleges házkutatástól tartva jobbnak láttam, ha nála marad. Hogy a film nehogy elveszzen vagy megsemmisüljön, halála előtt néhány évvel, a nyolcvanas évek elején kiküldte Bécsbe, a falu egykori főmolnára lányához, aki a nővéremmel együtt nőtt fel, így végül a film a szintén Ausztriában élő nővéremhez került. Mivel ez a régi film a maiaknál szélesebb, így a mostanság használatos gépekkel nem vetíthető le, ezért megpróbáltuk videoszalagra átmásoltatni. Hosszas utánajárás eredményeként az átmásolást végül a bécsi filmmúzeum vállalta el igen magas költségekkel, ezért úgy egyeztek meg, a másolás ellenében az eredeti szalag a filmmúzeumban marad.

Merán János az emlékmű leleplezési ünnepségén maga is részt vett, de mint kisgyermek, ezért annak pontos idejére már nem emlékszik.

„Hulljon le a lepel” – szolt József főherceg (Oravszki Ferenc reprodukciói)

Az emlékmű középpontjában egy katona áll, bal oldalán a neje, jobbán a fia. A talapzat ülő részén felirat:

*„Feltámadás e büszke dac nekünk:
Mi soha soha nem feledhetünk”*

A talapzaton körben összesen 289 áldozat nevét örökítették meg. Ez jelentős vérvesztést jelenthetett a községnek, még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy a század elején megközelítően kettőezerrel többen lakták. Körösladány lélekszáma 1910-ben 7391 volt, és 1920-ra – a háború pusztítása ellenére – 7740-re növekedett.

A szobor alján olvashatjuk: „Fecit: Kallós Ede, 1927.” Kallós Ede a Magyar Életrajzi Lexikon szerint 1866-ban született Hódmezővásárhelyen, és 1950-ben halt meg Budapesten. Műveiben az akadémista és realista stílusjegyek keveredtek. Ő készítette Erkel Ferenc emlékművét Gyulán, Kossuth Lajosét Makón és Hódmezővásárhelyen, Bessenyei Györgyét Nyíregyházán, valamint Irányi Dánielét és Kölcsy Ferencét – továbbá Telcs Edével közösen –, Vörösmarty Mihályét Budapesten. Ebből kitűnik, hogy Kallós Ede korának ismert és elismert szobrásza volt.

A szobor felállításának és avatásának időpontjáról a református egyház vegyes anyakönyvének feljegyzése árulkodik. Ezt idézzük: „Hősök emléke (szobra) a világháborúban (1914–18) hősi halált halt személyek megörökítésével felállítottatott 1928 őszén, lelepleztetett 1929. május 5-én. Századik hősi szobor csonka hazánkban. Ezért országos érdeklődés mellett folyt le a hatalmas ünnepe. József kir. főherceg leplezte le a szobrot. Az ekkor tartott templomi istentiszteleten Gyökössi Dániel káplán tanító végezte az istentiszteletet. A szobornál Tóth József lelkész mondott alkalmi beszédet és imádságot.”

A község életében oly jelentős esemény részletei után kutatva a Szeghalmi Városi Könyvtárban mikrofilmre fényképezve megtaláljuk az Országos Széchényi Könyvtár tulajdonában lévő Szeghalomvidéki Hírlap korabeli számainak. Első oldalon Szoborleleplezés

Merán János (középen) kisgyermekként az avatási ünnepségen. Jobbról József főherceg, balról dr. Temesváry Imre országgyűlési képviselő

Körösladányban címmel előzetesen közli a nagyszabású ünnepség programját, majd két hét múlva Leleplezték Körösladányban a hősök emléksobrát című írásában bő terjedelemben tudósít az ott történekről.

Az írás kiemeli, hogy Békés vármegyében ez volt a huszadik, az ország területén pedig a századik emlékmű, s melyet József főherceg személyesen leleplezett le. A herceg május 4-én, szombat délután érkezett autójával Szeghalomra. Itt Kiss László főszolgabíró lakásán meguzsonnázott, és még délután továbbutazott Körösladányba. Tanító Béla őrnagy, szárnysegéd kíséretében az éjszakát gróf Merán János kastélyában töltötte. A Körösladányi Dalegylet és a leventék zenekara szép szerenáddal kedveskedett a vendégnek. A hivatalos fogadásra másnap délelőtt kilenc órakor a piactéren felállított diadalkapu alatt került sor. Katonai és polgári előkelőségek üdvözölték a főherceget. Az írás a korabeli protokoll szerint felsorolja a megjelent nevezetesebb személyiségeket. A köszöntés után a katolikus és a református templomban tartottak ünnepi istentiszteletet, majd a herceg és kísérete a szobor elé vonult, ahol már felsorakozva várták a lovasbandérium tagjai, a hadviseltek, a hadiözveggyek és hadiárvák, a vitézek, a leventék, a lövészek, a cserkészek, az iskolák növendékei és a község lakossága. Kiss László főszolgabíró kérte meg a királyi vendéget a szobor leleplezésére. József főherceg ez alkalmából megtartott beszédében megemlékezett a 3. és 4. m. kir. gyalogezred vitézségéről, kiknek a soraiban a ladányiak is küzdöttek. Hangsúlyozta, hogy a magyarok vitézségét az egész világ ismeri és becsüli. Beszéde végén díszes koszorút helyezett el az emlékművön e szavak kíséretében: „Életemet és véretem, úgy mint ők, szent hazámért bármikor feláldozom”. Ezt követően a különböző felekezetek lelkészei áldották meg az emlékművet. A Szeghalomvidéki Hírlap írása szerint összesen hatvan koszorút helyeztek el a talapzat tövében.

A királyi főherceg volt katonáival beszélgetett el, majd a hadviseltek, a leventék, a cserkészek díszmenetben vonultak el előtte. Az ünnepség után részt vett a tiszteletére rendezett több száz terítékes díszében. Az első felköszöntőt Márky Barna dr., vármegyei főjegyző mondta a kormányzóra, majd Kovacsics Dezső főispán köszöntötte meleg szavakkal a főherceget. Az ebéd után a tömeg éljenzése közepette a vendég autóján Újkígyóásra távozott. Az írás elismerően szól a körösladányi rendezők úgyszeretéről és

hozzaértéséről. Kiemeli, hogy a piactér végleges rendezése, az utcák csatornázása, a község fásítása mind-mind maradandó eredménye az ünnepi készülődésnek.

A leleplezési ünnepséget megőrkítő filmhíradó hazakerülésével teljesült a régi mozigépész, Horváth Gyula végső akarata, és egyben a falu történetének eddig kevésbé ismert eseményére hívta fel a figyelmet. Dr. Maday Pál 1960-ban Békéscsabán kiadott Békés megye városainak és községeinek története című vaskos kötete csupán annyit említ meg, hogy Körösladánynak az első világháborúban 362 halottja volt, és egy mondatnál szól az emlékműről is. Nyilvánvaló, hogy vagy a 362 áldozat említése némi túlzás, vagy nem mindegyik hősi halott neve került fel az emlékműre. A leleplezési ünnepség idején 284 név szerepelt a szobor talapzatán, most 289 áldozatot örökít meg. Szemmel látható, hogy több nevet utólag véstek rá. A Szeghalmon 1965-ben megjelent Sárretyi írások című néprajzi és helytörténeti antológiában Végh Mihály Körösladány történetéről ír. Az első világháborúról sajnos csak röviden. Megemlíti, hogy Bartók Béla 1918-ban Kótpusztán körösladányi asszonyokkal találkozott, ennek eredményeként Körösladány helységnevével került be Bartók Béla gyűjtésébe két első világháborús népdal is:

*„Mikor mentem Románia felé,
Még a fák is sirtak.”*

kezdetű és a következő is:

*„Kimegyek a doberdói harctérre,
Feltekintek a csillagos nagy égre.
Csillagos ég, merre van a magyar hazám,
Merre sirat engem az édesanyám.”*

A Körösladány történetének jelentős eseményét megőrkítő filmtörténeti ritkaságot, annak videomásolatát minden érdeklődő megtekintheti a helyi Asztalos Miklós Művelődési Házban.

Molnár Lajos

Egy régi helytörténeti kiállítás

1925-ben Soroksár község, 200 éves fennállásának emlékére háromnapos ünnepségsorozatot rendezett a Falu Országos Szövetséggel és az Országos Stefánia Szövetséggel karöltve. Augusztus 15-én, a helyi búcsú mozgalmas napjának estjén vecsernyével és lampionos felvonulással kezdődött az ünnepi program. Másnap délelőtt a községháza nagytermében a községi képviselő-testület díszközgyűlésen méltatta az évfordulót, majd ezt püspöki mise követte és a Soroksár és vidéke című, „jubileumi gazdasági, ipari, kulturális és egészségügyi kiállítás” megnyitása rövid műsor keretében. Ugyanezen a napon délután került sor az állatkiállításra és -díjazásra, azután a Soroksári Önkéntes Tűzoltó Testület ünnepélyes felvonulására és gyakorlatára, este pedig a Soroksári Ipartestület műkedvelő gárdájának díszelőadására az Iparos Otthonban. Vasárnap a gyermekek és csecsemők egészségügyi és szépségversenyével, valamint a Soroksári Atlétikai Club sportünnepélyével szórakoztatták a közönséget. Augusztus 17-én gazdaudvar-versennyel zárult a rendezvények sora. A Helyiérdekű Vasúttal Budapestről érkező vendégek utazási kedvezményt kaptak.

A sokoldalú program tükrözni kívánta mind a nagyközség mezőgazdasági jellegét, mind az ipar és az iparosság előretörését, valamint a kis közösség tetterejét, növekvő anyagi és kulturális igényeit. A hagyományok ápolását jelezte a meghívón az akkor csaknem két évszázados plébániatemplomnak és a községet újrtelepítő, a templomot építtető gróf Grassalkovich Antal címerének képe, a kiállítás településtörténeti része és egy szerény ünnepi kiadvány: Emléksorok Soroksár nagyközség 200 éves jubileuma alkalmából, Kovács